

Kazimierz

Sośnicki

Ludwik

Banduro

Feliks

Korniszewski

Bolesław

Pleśniarski

Stanisław

Kawula

Jerzy

Danielewicz

Zdzisław

Dąbrowski

Roman

Schulz

Aleksander

Joanna Falkowska

PRZECIW MARZYCIELSTWU
DZIAŁALNOŚĆ EDUKACYJNA
ANASTAZJI Z JEŁOWICKICH
DZIEDUSZYCKIEJ (1842–1890)

Joanna Falkowska

**„PRZECIW MARZYCIELSTWU”
DZIAŁALNOŚĆ EDUKACYJNA
ANASTAZJI Z JEŁOWICKICH
DZIEDUSZYCKIEJ
(1842–1890)**

Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika

Redaktor naczelny serii
Władysława Szulakiewicz

Zastępca redaktora naczelnego
Aleksander Nalaskowski

Recenzent tomu
Dorota Żołądź-Strzelczyk

Opracowanie wydawnicze
Elżbieta Kossarzecka

Printed in Poland

© Copyright by Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika
Toruń 2014

ISBN 978-83-231-3246-2

WYDAWNICTWO NAUKOWE
UNIWERSYTETU MIKOŁAJA KOPERNIKA
Redakcja: ul. Gagarina 5, 87-100 Toruń
tel. +48 56 611 42 95, fax +48 56 611 47 05
e-mail: wydawnictwo@umk.pl
Dystrybucja: ul. Reja 25, 87-100 Toruń
tel./fax: +48 56 611 42 38, e-mail: books@umk.pl
www.wydawnictwoumk.pl

Wydanie I
Druk: Drukarnia Wydawnictwa Naukowego
Uniwersytetu Mikołaja Kopernika
ul. Gagarina 5, 87-100 Toruń

Anastazja Dzieduszycka
(1842–1890)

SPIS TREŚCI

WSTĘP ■ 7

ROZDZIAŁ I

ŻYCIE ANASTAZJI Z JEŁOWICKICH DZIEDUSZYCKIEJ

- 1.1. DZIECIŃSTWO I MŁODOŚĆ ■ 20
- 1.2. PRACA ZAWODOWA ■ 24
- 1.3. DZIAŁALNOŚĆ NA RZECZ EDUKACJI KOBIEC ■ 32

ROZDZIAŁ II

TWÓRCZOŚĆ PISARSKA ANASTAZJI DZIEDUSZYCKIEJ

- 2.1. PUBLIKACJA PODRĘCZNIKOWA ■ 39
 - 2.1.1. Dobór treści ■ 42
 - 2.1.2. Walory wychowawcze podręcznika ■ 47
 - 2.1.3. Podręcznik w opinii odbiorców ■ 52
- 2.2. LITERATURA DLA DZIECI ■ 57
 - 2.2.1. „Co dzieci czytały w chwilach wolnych” ■ 60
 - 2.2.2. „Jak sobie dziatwa radziła...” ■ 68
- 2.3. PRZEKŁADY DZIEŁ OBCYCH ■ 76

ROZDZIAŁ III

IDEAŁ KOBIEC W POGLĄDACH ANASTAZJI DZIEDUSZYCKIEJ

- 3.1. ZNACZENIE KOBIEC W RODZINIE ■ 85
 - 3.1.1. Powinności matki ■ 85
 - 3.1.2. Zadania kobiety w gospodarstwie domowym ■ 94

- 3.2. KOBIEȒA W ROLI ŹONY ■ 98
 - 3.2.1. Dylematy zamążpójścia ■ 102
 - 3.2.2. Małżeństwo ■ 114
- 3.3. MIEJSCE KOBIEȒY W SPOŁECZEŃSTWIE ■ 118
 - 3.3.1. Znaczenie pracy zawodowej kobiet ■ 119
 - 3.3.2. Obowiązki społeczeństwa względem edukacji kobiet ■ 127

ROZDZIAŁ IV ANASTAZJI DZIEDUSZYCKIEJ POGLĄDY NA KSZTAŁCENIE KOBIEȒ

- 4.1. PROBLEMY EDUKACJI KOBIEȒ W DRUGIEJ POŁOWIE XIX WIEKU ■ 137
- 4.2. WYCHOWANIE I KSZTAŁCENIE KOBIEȒ ■ 149
 - 4.2.1. Program nauczania ■ 150
 - 4.2.2. Szkoły wyższe uzupełniające ■ 157
- 4.3. EDUKACJA NAUCZYCIELEK SZKÓŁ LUDOWYCH ■ 162
 - 4.3.1. Przesłanki wyboru zawodu ■ 164
 - 4.3.2. Trudy zawodu nauczycielskiego ■ 168
 - 4.3.3. Wartości pracy pedagogicznej ■ 170
 - 4.4.4. Zadania i powinności nauczycielek szkół ludowych ■ 173
 - 4.4.5. Samodoskonalenie nauczycieli ■ 181

ZAKOŃCZENIE ■ 185

ANEKSY ■ 189

BIBLIOGRAFIA ■ 209

WYKAZ ANEKSÓW ■ 219

SUMMARY ■ 211

ZUSAMMENFASSUNG ■ 223

INDEKS OSOBOWY ■ 235

WSTĘP

1. ZAKRES TEMATYCZNY

W niniejszej publikacji poruszone problemy poszerzają wiedzę z zakresu rozwoju myśli pedagogicznej propagującej wychowanie i kształcenie kobiet w Polsce w drugiej połowie XIX wieku. Ukazują wkład, jaki do myśli pedagogicznej wniosła Anastazja Dzieduszycka, ceniona nauczycielka, publicystka, a także, jak określił to Lech Słowiński: [...] *niestrudzona bojowniczką o przystosowanie kształcenia i wychowania kobiet do zmienionych warunków życia w dobie popowstaniowej*¹. Dzieduszycka należy do grona działaczek i pisarek drugiej połowy XIX wieku, które w swej twórczości podjęły zagadnienie edukacji kobiet.

Walka kobiet polskich o swobodny dostęp do oświaty na szczeblu średnim i wyższym nasiliła się w drugiej połowie XIX wieku. Miało to związek ze wzrostem ich potrzeb, zwiększeniem zainteresowań kulturalnych, ale także ze zmieniającymi się warunkami ekonomicznymi i społecznymi. Jak zauważyła Kamilla Mrozowska, ujawnienie się tych dążeń występowało nierównomiernie na terenie trzech zaborów, a także, co zrozumiałe, było silnie uzależnione od ówczesnej sytuacji politycznej². Najlepsze i najkorzystniejsze ku temu warunki panowały w Galicji, czyli na ziemiach polskich należących do zaboru austriackiego, dzięki

¹ L. Słowiński, *Z myślą o niepodległej. Z dziejów edukacji narodowej okresu postyczniowego*, Poznań 1993, s. 268.

² K. Mrozowska, *Sto lat działalności kobiet polskich w oświacie i nauce*, Kraków 1971, s. 3.

uzyskanej przez nią autonomii. Zmiany odnotowano także na terenie pozostałych zaborów. Przykładowo w Królestwie Polskim zwrot w polityce Rosji dał pewne ustępstwa na gruncie szkolnictwa żeńskiego. Wówczas to zaczęły powstawać, początkowo w Warszawie, pierwsze pensje i szkoły rządowe żeńskie³. Choć warunki ich funkcjonowania były niezwykle trudne, to należy podkreślić, że wobec zagrożenia, jakim było wynarodowienie, wartość ich była niezaprzeczalna. W tej walce pomoc niosły ukazujące się wówczas pierwsze czasopisma skierowane do kobiet, które poruszały problemy oświatowe. Były wśród nich: „Pierwiosnek” – wydawany przez Paulinę Krakowową⁴, „Dziennik Domowy”⁵ – współtworzony przez Konstancję Łubieńską oraz ukazujący się we Lwowie „Dziennik Mód Paryskich”⁶. Ponadto problematyka zwana kwestią kobiecą znajdowała się na łamach

³ K. Mrozowska podaje, że w 1861 roku na terenie Królestwa Polskiego funkcjonowało siedem szkół żeńskich szczebla średniego, w których uczyło się ponad 1400 uczennic. Patrz: K. Mrozowska, op.cit., s. 4.

⁴ „Pierwiosnek” – czasopismo będące pierwszym polskim zbiorowym wydawnictwem redagowanym i tworzonym wyłącznie przez kobiety. Miało ono charakter literacko-społeczny i wyrażało poglądy na rolę kobiety w społeczeństwie. Poza P. Krakowową publikowały tam m.in.: Klementyna z Tańskich Hoffmanowa, Antonina Jachowiczowa, Anna Nakwaska, Józefina Osipowska, Łucja Rautenstrauchowa, Walentyna Trojanowska, Paulina Wilkońska, Maria Wirtemberska, Eleonora Ziemięcka oraz Narcyza Żmichowska.

⁵ „Dziennik Domowy” był pismem kobiecym, przeznaczonym dla czytelniczek sympatyzujących z wielkopolskimi „organicznikami”.

⁶ „Dziennik Mód Paryskich” – było to czasopismo wydawane we Lwowie, a poświęcone modzie i literaturze, Ukazywało się w latach 1840–1849 (przy czym od 1848 do 1849 roku pod zmienionym tytułem „Tygodnik Polski. Pismo poświęcone Literaturze, Obyczajom i Strojom”).

„Dziennika Warszawskiego” czy „Dziennika Literackiego”⁷. Początkowo publikowane artykuły dotyczyły głównie spraw gospodarstwa domowego, jednak oprócz tego coraz częściej zaczęły pojawiać się zagadnienia dotyczące żeńskiej edukacji.

Ruch ten spowodował, że coraz więcej kobiet miało odwagę i potrzebę zabierania głosu w tej ważnej dla siebie sprawie. Wśród tych, które często i zdecydowanie wyrażały swoje opinie i spostrzeżenia, należy wymienić: Eleonorę Ziemięcką, Narcyzę Żmichowską, Kazimierę Bujwidową, Józefę Śmigielką, Karolinę Wojnarowską, Antoninę Machaczyńską oraz Anastazję Dzieduszycką. Te odważne i wszechstronne publicystki zasługują na szczególną uwagę ze względu na ich wkład, jaki wniosły do dyskusji na temat równouprawnienia kobiet w dziedzinie edukacji.

Podczas gdy wiele wymienionych wyżej działaczek, redaktorek, pisarek doczekało się biografii i analizy najważniejszych ich dzieł, to w dotychczasowych publikacjach na temat edukacji kobiet nie podjęto się charakterystyki życia i twórczości, związanej z Galicją – Krakowem i Lwowem – Anastazji Dzieduszyckiej. Dlatego celem niniejszej pracy jest zaprezentowanie poglądów tej nauczycielki i publicystki pedagogicznej na wychowanie i kształcenie kobiet w drugiej połowie XIX wieku.

Rozważania w pracy obejmują lata 1842–1890, czyli życie głównej bohaterki. Podstawowe zagadnienia przedstawione w pracy dotyczą: najważniejszych wątków biograficznych Anastazji z Jełowickich Dzieduszyckiej, koncepcji dotyczących wychowania i kształcenia kobiet proponowanych w jej piśmarstwie oraz kierunków działalności w dorobku pisarskim.

⁷ K. Mrozowska, op.cit., s. 5–6.

Powyższe zagadnienia zaprezentowano w czterech rozdziałach. Pierwszy z nich, pt. *Życie Anastazji z Jełowickich Dzieduszyckiej*, ma charakter wprowadzający w problematykę pracy. Jego celem jest ukazanie dzieciństwa i młodości prezentowanej działaczki, a więc wychowania, kształcenia oraz sytuacji rodzinnej. Omówiono też pracę zawodową w seminarium nauczycielskim żeńskim w Krakowie. W rozdziale tym podjęto również próbę odpowiedzi na pytanie, jakie były zasługi Dzieduszyckiej na rzecz edukacji kobiet. Istotnym elementem rozważań tej części pracy jest także zwrócenie uwagi na pewien wzorzec wizerunku kobiety końca XIX wieku, który proponowała w swym pisarstwie.

Głównym celem rozdziału drugiego, pt. *Twórczość pisarska Anastazji Dzieduszyckiej*, jest charakterystyka jej dorobku. Składały się na niego: publikacja podręcznikowa oraz znana i ceniona literatura skierowana do najmłodszych odbiorców, a także przekłady prac z języków obcych. Ważnym punktem jest ukazanie walorów wychowawczych, jakie Dzieduszycka opisuje na kartach swych książek.

W rozdziale trzecim, zatytułowanym *Ideał kobiety w poglądach Anastazji Dzieduszyckiej*, autorka starała się odpowiedzieć na pytanie, jakie elementy składały się na kreowany przez Dzieduszycką ideał kobiety? Prezentacja tego zagadnienia wymagała uwzględnienia takich części składowych, jak: znaczenie kobiety w rodzinie (a więc powinności matki oraz zadania kobiety w gospodarstwie domowym), kobieta w roli żony (problemy związane z zamążpójściem oraz życiem w małżeństwie), miejsce kobiety w społeczeństwie (znaczenie jej pracy zawodowej, relacja szkoła–państwo–społeczeństwo).

Ostatni, czwarty rozdział, pt. *Anastazji Dzieduszyckiej poglądy na kształcenie kobiet*, ma na celu odpowiedź na pytanie, jak

prezentowała się koncepcja kształcenia kobiet według Dzieduszyckiej. Aby odpowiedzieć na to pytanie, zaprezentowano program nauczania, jaki proponowała autorka oraz uwagi na temat edukacji nauczycielek szkół ludowych. Ponadto w tej części pracy poruszona została również kwestia problemów edukacji kobiet w drugiej połowie XIX wieku, jakie dostrzegą Dzieduszycka i którym próbowała zaradzić.

2. DOTYCHCZASOWY STAN BADAŃ

Trzeba zaznaczyć, że niewiele informacji możemy odnaleźć na temat Dzieduszyckiej w opracowaniach poruszających problematykę kształcenia kobiet. Jej biogram znajduje się w *Polskim słowniku biograficznym*, a krótkie wzmianki dostępne są w pracach poświęconych nauczycielkom, działaczkom oświatowym i publicystkom drugiej połowy XIX wieku. W opracowaniach tych Dzieduszycka jest jedynie wspomniana na tle szerszej, ogólnej koncepcji edukacji kobiet. Natomiast zdecydowanie brak całościowego ujęcia i analizy jej twórczości.

W dotychczasowej historiografii autorzy publikacji dotyczących edukacji kobiet podejmowali zagadnienia związane z ich dążeniem do równouprawnienia w dziedzinach oświaty i kultury⁸. Ponadto pojawiły się opracowania ukazujące wybrane szkoły

⁸ *Działalność kobiet polskich na polu oświaty i nauki*, pod red. W. Jamrożka i D. Żołędź-Strzelczyk, Poznań 2003; *Rola i miejsce kobiet w edukacji i kulturze polskiej*, t. 1 i 2 pod red. W. Jamrożka i D. Żołędź-Strzelczyk, Poznań 2001; K. Dormus, *Kazimiera Bujwidowa 1867–1932. Życie i działalność społeczno-oświatowa*, Kraków 2002; B. Czajeczka, *Z domu w szeroki świat. Droga*